

<http://dx.doi.org/10.17651/POLON.39.13>

Agnieszka Gicala, **Przekładanie obrazu świata. Językowy obraz świata w teorii i praktyce przekładu artystycznego**, TAIWPN Universitas, Kraków 2018, ss. 225

1. Wprowadzenie

Jak sugeruje tytuł książki, nowa publikacja Agnieszki Gicali jest poświęcona teorii i praktyce przekładu. Autorka – doświadczona tłumaczka, a zarazem pracownik naukowy w Katedrze Dydaktyki Przekładu – podejmuje szczególnie złożone zagadnienie, jakim jest tłumaczenie tekstów artystycznych. Książka rodzi wiele pytań, zaproponowane bowiem w niej ujęcie otwiera różne możliwości interpretacyjne, ale też dostarcza prawdziwej satysfakcji poznawczej i może zainteresować wszystkich badaczy pochyłających się nad problemem znaczenia językowego. Jest to również pożyteczna i godna polecenia lektura dla praktykujących tłumaczy czy studentów specjalizujących się w przekładzie (nie tylko – choć zwłaszcza – artystycznym).

Propozycja Agnieszki Gicali łączy zagadnienie tłumaczenia tekstu artystycznego z koncepcją językowego obrazu świata. Jest to zatem przykład owocnego zastosowania teorii lingwistycznej do analizy praktycznych zadań translatorskich. W efekcie autorka proponuje inspirujące ujęcie przekładu jako rekonstrukcji obrazów świata, wyrażanych w języku źródłowym i docelowym.

2. Kompozycja treści

Całość została przez autorkę skomponowana z pięciu rozdziałów. Dwa z nich poświęcone są zagadnieniom teoretyczno-metodologicznym: pierwszy dotyczy teorii językowego obrazu świata (*Językowy obraz świata – wprowadzenie*), drugi zaś naświetla możliwości wykorzystania koncepcji językowego obrazu świata w badaniach nad przekładem tekstu artystycznego (*Językowy obraz świata a teksty artystyczne i ich przekład*). Rozdział trzeci jest w całości poświęcony poezji Wisławy Szymborskiej i przekładom tekstów jej autorstwa. Rozdziały czwarty i piąty mają natomiast charakter analityczny – przynoszą one interesujące porównawcze analizy kilku wariantów przekładu (Stanisław Barańczak i Clare Cavanagh, Joanna Trzeciak, przekłady studenckie) dwóch utworów Wisławy Szymborskiej (*Rozmowa z kamieniem* oraz *Chmury*) z języka polskiego na angielski.

3. Zagadnienia teoretyczne

Autorka książki ma świadomość, jak bogata jest współczesna refleksja nad przekładem. Przypomina stwierdzenie Elżbiety Tabakowskiej, że „ostateczny kształt teorii przekładu zależy [...] od teoretycznych założeń danej szkoły językoznawczej” (Tabakowska 2001: 10). Agnieszka Gicala, jako teoretyczne podstawy proponowanej teorii przekładu, przyjmuje założenia lingwistyki kognitywnej. Jak więc sama autorka zaznacza, książka stanowi „przyczynek do kognitywnej teorii przekładu” (Gicala 2018: 193). Spośród ogromnego bogactwa teorii o podstawach kognitywnych badaczka wybiera przede wszystkim koncepcję językowego obrazu świata. Co istotne, autorka sięga po bogaty dorobek badaczy polskich i choć cytuje także wielu zagranicznych kognitywistów, to swoje założenia formułuje, odwołując się do osiągnięć polskich – przede wszystkim lubelskich – językoznawców¹. Na tak ukształtowane zainteresowania naukowe autorki z pewnością wywarła wpływ owocna współpraca ze środowiskiem lubelskich etnolingwistów (m.in. w ramach międzynarodowego konwersatorium EUROJOS).

4. Metafora dwóch gór lodowych

Zdecydowanie najciekawszym elementem pracy Agnieszki Gicali jest autorski, choć nawiązujący do propozycji innych badaczy², model przekładu artystycznego ujęty w metaforze dwóch gór lodowych. Jedna z nich metaforycznie przedstawia językowo-kulturowy obraz świata implikowany przez język oryginału, druga zaś – obraz świata wpisany w język przekładu. Metafora ta obrazowo ukazuje także sytuację tłumacza „dryfującego” między obiema lodowymi górami. Autorka, odwołując się do teorii językowego obrazu świata, wskazuje, że teksty – źródłowy i przetłumaczony – to jedynie „wierzchołki” dwu gór lodowych, a właściwą podstawę przekładu stanowi interakcja między dwoma obrazami świata, ukrytymi głęboko pod powierzchnią tekstu. Tłumacz, stykając się z tekstem danego języka, nie może zatem pominąć szerokiego kulturowo-językowego podłoża, na którym utwór powstał. Agnieszka Gicala proponuje więc „model zawierający dwie góry lodowe, z których pierwsza [...] obrazuje JOS źródłowy w całej jego złożoności (tj. JOS niestandardowy wyłaniający się na podstawie standardowego), a druga – analogicznie – JOS docelowy” (Gicala 2018: 57).

Teksty artystyczne są – jak wiadomo – szczególnie złożone, ponieważ wbudowane w nie treści mogą być skondensowane, nasycone kulturową symboliką, bywają też mocno zindywidualizowane i najczęściej wymagają interpretacji odwołującej się do różnorodnych kontekstów językowo-kulturowych. Tłumacz staje więc w obliczu trudnego

¹ W książce referowane są m.in. badania Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego, Anny Pajdzińskiej, Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej, Małgorzaty Brzozowskiej oraz Doroty Filar.

² Autorka przywołuje między innymi pracę Elizy Pieciul-Karminskiej (2007) czy też model kultury jako góry lodowej zaproponowany przez Edwarda T. Halla (1959), rozwinięty m.in. przez Davida Katana (2009).

wyzwania: przekładu kulturowo umotywowanej i zindywidualizowanej metaforyki z jednego języka – na drugi. Wykorzystana przez autorkę książki koncepcja językowego obrazu świata okazuje się bardzo pomocna w realizacji tego zadania.

5. Przykład analizy: leksemy *stone* i *rock* w tłumaczeniach *Rozmowy z kamieniem* Wisławy Szymborskiej

Posługując się wybranym przykładem z recenzowanej tu książki, przywołajmy dwa tłumaczenia kluczowego słowa z wiersza Wisławy Szymborskiej *Rozmowa z kamieniem*: jedno z nich wykonali wspólnie Stanisław Barańczak i Clare Cavanagh, autorką drugiego jest Joanna Trzeciak. W pierwszym wypadku tłumacze użyli dla polskiego wyrazu *kamień* angielskiego odpowiednika *stone*, zaś autorka drugiego przekładu dokonała innego wyboru – w tym samym tekście Szymborskiej wprowadziła do przekładu leksem *rock*. W dalszych partiach utworu tłumacze konsekwentnie podtrzymują swoje decyzje, np. polski frazeologizm *jestem z kamienia* w pierwszej wersji jest tłumaczony jako *I'm made of stone*, zaś w drugiej – *I'm a rock*. Ocena obu koncepcji translatorskich nie jest prosta, a wybór lepszej z nich może się wydawać wyłącznie kwestią subiektywnych odczuć i decyzji. Powstaje pytanie: czy można obiektywnie ocenić, które tłumaczenie jest lepsze, który przekład bardziej precyzyjnie przedstawia czytelnikowi angielskojęzycznemu treści zawarte w polskim oryginale?

Poszukując odpowiedzi, Agnieszka Gicala dokonuje wnikliwej interpretacji obu wersji tłumaczenia, używając narzędzi analizy wykształconych na gruncie koncepcji językowego obrazu świata. Rozpoczyna więc od rekonstrukcji językowego obrazu kamienia w polszczyźnie, a następnie uzupełnia opis o językowo-kulturową analizę leksemów *skala* i *głaz*. Kolejny etap to rekonstrukcja językowego obrazu wpisanego w znaczenia angielskich odpowiedników: *stone* i *rock*. Analiza ukazuje, jakie bogactwo treści kryje się za wymienionymi (polskimi i angielskimi) nazwami. Wykreowane w polskim tekście i w jego angielskich przekładach niestandardowe obrazy są zatem zanurzone w rozległych treściach skonwencjonalizowanych w obu językach.

Podsumowaniem tej części rozważań jest porównanie: „*Rock* ma o wiele uboższą frazeologię, przy czym jest ona w dużej części jednoznacznie nacechowana pozytywnie (co wywodzi się z Biblii), podczas gdy *stone* wykazuje zdecydowaną większość konotacji negatywnych” (Gicala 2018: 124). Pozwala to w bardziej zobiektywizowany sposób ocenić wybór dokonany przez tłumaczy w obu wersjach przekładu:

Biorąc pod uwagę konotacje religijne, wydaje się, że użycie słowa *rock* w angielskim przekładzie „*Rozmowy z kamieniem*” jest ryzykowne, bo wiersz może nabrać niezamierzonego przez poetkę religijnego znaczenia, zaś sam tytuł – myląc dla czytelnika – może stworzyć pozytywne oczekiwania co do treści (Gicala 2018: 128).

Podstawą metaforycznego wyobrażenia przekładu artystycznego jako „interakcji dwóch gór lodowych” jest więc założenie, że tłumaczenie to proces dwustopniowy, dwuetapowy, bowiem, jak pisze Agnieszka Gicala, w procesie przekładu „najpierw zauważa

się »wierzchołek« problemu (pewną nieprzystawalność konceptów wyrażanych w różnych językach), co skłania do »głębszych« poszukiwań, czyli »zanurzenia się« w ogólny językowy obraz świata (źródłowy i docelowy)” (Gicala 2018: 57).

Książka Agnieszki Gicala to ciekawa propozycja refleksji nad przekładem tekstów artystycznych. Autorka stawia istotne pytania: o mechanizmy i granice językowo-kulturowej interakcji – nie tylko między tekstem oryginału i jego przekładem, ale także między dwoma językami, dwiema kulturami, między którymi, jak między dwiema górami lodowymi, „dryfuje” tłumacz, starając się nie tylko dostrzec to, co „na powierzchni języka”, ale też „zanurzyć się głębiej” – w obraz świata przekazywany przez oba języki i niesiony przez oba teksty.

Dorota Filar

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID 0000-0003-4692-8894

Bibliografia

- Gicala A., 2018, Przekładanie obrazu świata. Językowy obraz świata w teorii i praktyce przekładu artystycznego, Kraków.
- Hall E.T., 1959, *The Silent Language*, Garden City, Doubleday.
- Katan D., 2009, Translation in Intercultural Communication, [w:] *The Routledge Companion to Translation Studies*, red. J. Munday, London, s. 74–92.
- Pieciul-Karمیńska E., 2007, Językowy obraz Boga i świata. O przekładzie teologii niemieckiej na język polski, Poznań.
- Tabakowska E., 2001, Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu, tłum. A. Pokojka, Kraków.